САНА ОЛОХ

ХАҺНАТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ
15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 141 (7370) ● 1992 сыл. Сэтиннии 24 күнэ. Оптуорунньук ● Сыманата 80 харчы

Эҥигини хайдах хаччыйалларый?

Сыана үрдүүр, түбүк элбиир

Кыстык кэлдэра сиҥа саҕаланан эрэллэр. Улахан тыҥыылар түҺэ иликтэр. Ол үрдүнэн оройуон киниҥэр дьон олорор сорох уопсайдара хаҥыы-үйэ тоҥнулар, онон эмиэ эбии түбүк-садьык түбүлээтэ. Дьиэ-уот уонна коммунальнай хаҺаайыстыба холбоҺугун сантехниктара үлэ чаҺа диэни аахсыбакка түбүгүрэллэр. Итиннэн сибээстээн биҺиги корреспондеммыт «Якуткоммунэнерго» предприятие начальника Е. Е. БОРИСОВЫ көрсөн кэпсэтэ сырытта уонна хайдах балаҺыанньалаахтарын, туох туруктаахтарын ыйыталаста. Онуоха маннык эпиэтэ ылла:

— Быйылгы оттук сезонугар котельнайдары өрөмүөннэҺиҥнэ, уларытан оҥоруурга, теплотрассалары хорууга-истиҥэ, сорохторун саҥардыыта бо лаччы үлэ ыытыллыбыта. Араас оборудованиеларга, матырыйаалларга сыана үрдэ суох үрдүү турар. Билиҥги олох спэрниэн үлэ иҺин төлөбүр биир оннук балаҺыанньаланна. Итиллэр биҺиэхэҕэ үгүс күүмэҕэйдэри үөскэтэллэр. Ол эрээри олус үнсэр гиирр, тумсуну дуҕаҕа соттор табыллыбат. Сыана үрдээҺинин уонна биҺиги балаҺыанньабытын учуоттаан республика үбүнэн комөлөспүтэ. Онон үлэни ыыта сатаатыбыт. Ити бастакытынан.

Иккиҥнэн, бастакы кварталга хаҥыы-үйэ олорор дьиэлэр тоҥо сырыттылар. Оны электрическэй уопут бастайааннайа суоҕуннан уонна техническэй билиҥбит намыҺаҕынан быһаарыахха сөп. Туохтан ылан этэриний диир буоллаххытына, сезон саҥа саҕаламмытын үрдүнэн 15 восуоспут умайда. Дьиҥнээх биричиинэтин бэйэбит даҕаны тоҥу этэр кыахпыт суох. Итинник салдьаҥа бардьына, көҥдөй ночоонно хлоруох курдукпут. Сыыта даҕаны ыарахан уонна хантан булан ылар суолбутун-ниспитин даҕаны көрбөппүт. Туһутар биир кыһалҕа. Электроэнергия частотата итинник уларыйа турар буоллаҕына, восуостар тулуйуо суохтар.

Үсүһүнэн, бастаны квартал котельнайа газоконденсатыгар оттукка уларытыллан оҥоһуллубута. Ол тыҥан баран газпыт баччаагыта диэри кэтэ илик. 100 тоннаҕа харчы көҥөрүллүбүтэ. Онон билиҥин таас чоҕунан оттобут. Барыта 11 котельнайдаахпыт. Бэстээхтээҥи автомобильнай хаҺаайыстыбаны кытта быһа кэпсэтиҺэн быйыл күһүн Алларая Бэстээхтэн 3000 тонна чоҕу тиэйтэрдибит, онуу таҺыгар Харбалаахтан суолу тутар-өрөмүөннүүр хозрасчетнай учаастак уонна оройуон киниҥ атын да төрилтэлэрэ 600 тоннаны аҕаллылар. Ити курдук күүспүт ыыйарыгар үлэлии сатыыбыт, тоҥуу тахсыбатын туһугар сүрүн болҕомтобутун уурабыт. Билиҥги туругунан кочегардарыгар толору хааччыныыбыт. Киниилэри кытта үлэлии сатыыбыт, хонтуруол даҕаны олохтоох.

Саамай кыалла илик боппуруоспутунан хамнас буолар. Билиҥин үлэһит тэрбит ыйга 10-нуу тыс. солк. курдуку аахсалдар. Урукку курдук аҥылык бородуукталарыгар эбии нуорма көрүллүбөт. Ол тоҕото эмиэ биллэр. Билиҥин ыарахан сыанаҕа бородуукта ыаҕаҺыыларга далаҕ. ТоҺоҥу уонна хайдах үлэлиибит даҕаны онон үгүнэн аҺаан-таҥнан олоробут. Алдьаныкээҥини, тоҥуу таҕыстарыына көҥдөй ночоонно даҕаны олоруохлутун сөп. Бэйэҕит билэҕит биллиҥин оборудование, саппаас чистар, тиэйэр-таһар үлэлэр сыыналара төһөлөөх ыараан туралларын. Сороҕор ылабытын бөҕэрбит саппат да курдук турунтаабыт.

Эпитиэн курдук, восуостарбыт умайыллара улахан кутталлаах. Сэрэхэдийэн бары котельнайдарга биирдии саппаас восуоһу олортубут. Оттук иҺин төлөбүр ыйдарынан араастаан ылыллар. Ол курдук, тымныыга үрдүүр, сылааска кыччыыр. Оны тэрилтэлэр бухгалтериялара таба өйдүүлэриҥэр баҕарабыт. Били ылбыт комо харчыбыт сыана ыарааныын учуоттаан бэриллибита. Онон саахалланар түбэлтэбитигэр бэйэбит ороскуопput улаатарын таҺыгар, иҺилиҥиҥэн даҕаны, тэрилтэлэри даҕаны эрэйга тиэрдэрбитин өйдүүбут. Ол иҺин бэйэбит кыахпыт иҺиҥэн кыаллыахтааҕы оҥорорго кыһанабыт.

Оройуон дьаһалтатын сэбиэтигэр

БЭБИЭСКЭҐЭ—БААҺЫНАЙ БОППУРУОҺА

Оройуон дьаһалтатын сэбиэтэ бааһынай хаһаайыстыбалар билиҥин туруктарын уонна иннин сайдыыларын туһунан боппуруоһу аҥаан көрдө. Бааһынай хаһаайыстыбаларын оройуоннааҕы ассоциациятын председателэ В. И. Новгородов боппуруоһу бэркэ ымпыктаан-чымпыктаан туруорда.

Бааһынай хаһаайыстыбатын тэриллиэ улам ниэк далааһыннаран иҺэр. Билиҥинтэ 120 дьиэ кэргэн уонна үс нэһилиэк бааһынай хаһаайыстыбаннан сайдар. Киирэр сайабылыанньалартан сылыктаатахха, өссө элбиир кыахтаах. Бу хамсааһыны киниҥ оройуоннааҕы ассоциацията кини иннинэр. Ол эрээри үлэтэ кыаҕын таҺыгар, структурата чуолкай суох. Итиннэн ураты бааһынайдар боппуруостарынан дьарыгырар атын төрилтэ суох. Оройуоннааҕы тыа хаһаайыстыбатын управлениета коллективнай хаһаайыстыбаларыттан ордубат, бааһынайдары кытта үлэҕэ чуолкай хайысха, былаан суох.

Бүгүн быһаарылла охсуохтаах боппуруостар судургута суохтар. Бастатан, сиҥа тэриллэр дьоҥҥо ессуданы туһаннарыы ыараханнык быһаарыллар. Элбэх туруорсуунан, экспедициянан ассоциация нөҥүө барыта 114164 тыс. солк. туһаналлар. Ол иҺиттэн быйыл 62 мөл. солк. кылгас болдьохтоох кредиттэн. Техниканы атыылаһыы бөҕө оннук сыралаах. Бааһынайдар тэриллэхтэриттэн 142 сиҥа тракторы атыыластылар, оны таҺыгар быйыл 63 тракторы уонна 24 автомашинаны ылыахтаахтарыттан сороҕо кэллэ. Тутуура сири оҥоруурга үлэлэр саҕаланнылар. Онуоха кининнэммит үптэн 3 мөл. солк. туһаннылар, 14 хаһаайыстыба бырайыак-смета оҥорторон үлэлиир, ол иҺиттэн 8-һа—сири төрдүттэн тупсарыыга. Быйыл бааһынайдарынан 184 гектар сир оҥоһуллуна, 56 км күрүө тутулунна. Итиннэ 1466 тыс. солк. үлэ барда. Кэлэр сылга өссө 20-чэ хаһаайыстыба бырайыак оҥорторуо биллэр. Бааһынайдар сүөһү боруодатын тупсарыыга эмиэ үлэлэһиэллэр: уопсайа 57 племенной ынах сүөһүнү, 47 сылгыны, 20 сайыды атыыластылар. Сайылыктааһынтан ылсар саҕалаахтар. Билиҥинтэ бу сыалга 48 хаһаайыстыба сайаапкалаах. Онуоха оройуонтан ыалбит 11 мөл. солкуобайтан бааһынайдарга 3 мөл. солк. сайылыгы туттунуурга бэриллибит.

Үгүстэри чааһынай бас билии бэйэтин айылгытынан утары харшыар, ыччыкыыр эрэ буоллар, ыччыкыыр эрэ буоллар. Дьиҥнээх, үрүн ылгын дэбилитэр кыахтар биҺиэхэ толору баалларын. Аҕа көлүөнэ ыанньыксыттар үтүө бачыымнарын барыы бэрт үчүгэйдик билэбит. Хас биирдии ынахтан үүтү ылыыга үстүү-түөрттүү тыҺыынчалаах кирбиилэр ылылла сылдьыбыттара, оттон иккитыҺыынчалаах кирбии бүтүн коллективтар ситиҺиилэриэн буолбута. Баар ис кыаҕы таба туһаннахха үүт ыаммыт үрдэтиэхэ сөбүн быйыл Чыаппара уонна Маралаайы отделениелэрин ыанньыксыттара эмиэ толору көрдөрдүлэр.

Кыһыҥы ыйдарга эбии аҥылыты болҕоннор сыахтары үлэлэтэргэ сүөһү ситиитин рабочайдара сөпсөохтук туруорсаллар. Ити боппуруоһу хаһаайыстыбалар салайаачылара сүрүн сорҕуннан аҕыналларыгар баҕарабыт.

«СО» корр.

Былырыыҥҥытааҕар намыһах

Аспыт сыл түһаннаах кэмитэр оройуон үрдүнэн валовойунан 61741 центнер үүт ыаммыт өбит буоллаҕына, быйыл сыл уон ыйыгар 11250 центнершэн аҕыйаабыт ылылыбыт. Үүтү ыаһан сорудаҕын Чыаппара отделениета 101,3, Маралаайы отделениета 104,5 бырыаһын толордулар. Итиннэ ураты совхозтар, коллективнай предприятиелар, бааһынай хаһаайыстыбалар, отделениелар сорудахтарыттан хаалылара лаппа улахан. Холобур, Хайахсыт отделениета ыахтаах үүтүн 1640, Хатылы коллективнай предприятиета 1612, Толой отделениета 617, Эрилик Эристиин аатынан совхоз 4064, Субуруускай аатынан совхоз 1724 центнериэн кыайбатылар.

Үүтү ыаһыҥа хаалыыттан тахсар туһутар оройуон барыы хаһаайыстыбалара иннитин быһаарылаах дьаһаллары ылдахтарына эрэ табыллар буолла. Дьиҥнээх, үрүн ылгын дэбилитэр кыахтар биҺиэхэ толору баалларын. Аҕа көлүөнэ ыанньыксыттар үтүө бачыымнарын барыы бэрт үчүгэйдик билэбит. Хас биирдии ынахтан үүтү ылыыга үстүү-түөрттүү тыҺыынчалаах кирбиилэр ылылла сылдьыбыттара, оттон иккитыҺыынчалаах кирбии бүтүн коллективтар ситиҺиилэриэн буолбута. Баар ис кыаҕы таба туһаннахха үүт ыаммыт үрдэтиэхэ сөбүн быйыл Чыаппара уонна Маралаайы отделениелэрин ыанньыксыттара эмиэ толору көрдөрдүлэр.

Кыһыҥы ыйдарга эбии аҥылыты болҕоннор сыахтары үлэлэтэргэ сүөһү ситиитин рабочайдара сөпсөохтук туруорсаллар. Ити боппуруоһу хаһаайыстыбалар салайаачылара сүрүн сорҕуннан аҕыналларыгар баҕарабыт.

«СО» корр.

ТУТААХ БОППУРУОС

Быйыл тиэллиэтэ ыыйтарбакка оройуон хаһаайыстыбалара уматыгынан уонна оҕуруоҕуттуур матырыйаалларынан хааччыллыыларын туруга ордук мөлтөх. Уопсайа оройуон үрдүнэн 2136 тонна дизельнай уматык баар буолуохтааҕыттан баара-суоҕа 466 тоннаалаахпыт, 1320 тонна бензиммититтэн миэстэҕэ 352 тонна аҕалылынна.

Совхозтар, коллективнай предприятиелар, бааһынай хаһаайыстыбалар быйыл сүөһү аҥылыгын ыраах үрэх бастарыттан, атын оройуоннартан тиэйэргэ суоттаан олороллор. Онон мантан кыһын бензиниэн, дизельнай уматыгынан кыайан хааччымматахпытына сорох хаһаайыстыбалар дылга барар кутталлаахтар.

БиҺиги корр.

Коми республика. «Норд Форест. Коми-прогресс—92» быыстапка Сыктывкарта деловой дьоҥу, предпринимателлэри, хаһаайыстыбаныыктары түмпүтэ. Быыстапканы «Нордфорест» акционернай общество—Чехословакия «Технопол» тас эргиэн акционернай обществота уонна «Росхозторг» Коми арендная предприятиета тэрийэн ыыппыттара. Быыстапкаҕа сылдьааччылар болҕомтолорун тыа хаһаайыстыбатын бородууксуйатын уонна маҥы астыыр-таҥастыыр оборудованнелар, мини-пекарнялар, ыһаарар автоматтар, компактнай комплекстар тардыбыттара.

Снимокка: мини-пекарня.

В. Матыщин фотота. (РИТА—ССТА).

Социальнай көмүскэллээх буолуу

Дьоммут кыһалҕатын кыһалҕа оҥостон

Үлэтэ суох буолуу кыһалҕата биһиги оройуоммутугар эмиэ биллэн эрэр. Манньык кыһалҕаҕа, чуолаан, оскуоланы, профтехучилищены, анал орто үөрэх заведениеларын саҥа бүтэрбит ычыаттар, оҕолорун көрүүтэ олорбут ийэлэр уонна совхозтар, тэрилтэлэр үрэллиилэрин түмүгэр үлэтэ суох хаалбыт дьон түбэһэллэр.

Хоһуун турдах аайы дойду үрдүнэн үлэтэ суох буолуу элбээн, дьон олоҕо ыараан, кыһалҕаҕа кыһарыйыылара улаатан иһэр. Бу иэдээн, биллэн турар, биһиги оройуоммутун тумнубат. Оройуоҥҥа 1991 сылга 59 киһи үлэ көрдөөбүт буоллаҕына, быйыл 127 киһи үлэтэ суох хаалан, биһиги кииммитигэр учуокка турдулар. Киһилэртэн 73-тэрэ үлэлиэн хааччылыыннар, 7 киһи пособие ылыттылар. Манньык кыһалҕаҕа, чуолаан, оскуоланы, профтехучилищены, анал орто үөрэх заведениеларын саҥа бүтэрбит ычыаттар, оҕолорун көрүүтэ олорбут ийэлэр уонна совхозтар, тэрилтэлэр үрэллиилэрин түмүгэр үлэтэ суох хаалбыт дьон ыллардыгар. Киһилэри үлэнэн, үөрэдиинэн хааччыйыыны биһиги кииммит биэс суол хайысханан ыытар.

Үлэтэ суохтары тэрилтэлэргэ миэстэ баарынан сайааҥҥа быһылатыыны ыытыыны таһынан, ийэлэргэ, жэр дьиэтэ анаан «Милосердие» коммерческай предприятие иһинэн үөрэнэ-үөрэнэ үлэлиир мастарыскыайы дуогабардаһан үлэлэтэбит. Түүлээх бэргэһэни уонна атах таҥаһын тигэргэ үөрэтии биэс ыйдаах курсугар бастакы потокка 15 киһи үөрэннэ. Киһилэртэн 6-та бу предприятиеҕа бэйэтигэр үлэлии хааллылар. Билигин иккис потокка 10 киһи үөрэнэ сылдьар. Киһилэри үөрэтэриигэ хамнаһы, стипендияны төлөөһүҥҥэ 750 тыһ. солкуобайы оросхуоттаатыбыт.

Тэрилтэлэри кытта дуогабардаһыыны саҕалаатыбыт. Дьиэ-уот коммунальнай хаһаайыстыбатын производственнай холбоһуга, лесхоз, үөрэх оройуоннааҕы управлениета, военкомат дьону дуогабар быһыытынан үлэлэтэн эрэллэр. Оройуон тэрилтэлэригэр барыта 23 квоталаммыт үлэ миэстэтэ баар буолуоҕа. Олортон 14-түн биһиги кииммит үбүлүүр.

Төрдүс хайысханан оройуон киинигэр олорор дьиэ кэргэннэри, биирдиилээн специалистары тыа сиригэр, нэһилиэктэргэ таһаарыы олохсуйуу буолар. Онуоха биэс сылтан итэҕэһэ суох үлэлииргэ дуогабар түһэрсэн тахсыы бэрээдэгэ тутуһуллар. Былырыын 14 ыал итинник дуогабардаах нэһилиэктэргэ көспүтэ. Оттон быйыл 17 ыал таҕыста. Олор истэригэр А. Ф. Жирков, С. М. Синцев, С. С. Сивцев, В. Е. Холмогоров дьиэ кэргэннэрэ бааллар. Ону тэҥэ нэһилиэктэргэ эмиэ дуогабардаһан Дьокуускайтан С. П. Макаровтаах, Н. Н. Осиповтаах тахсыстылар. Киһилэргэ 20 тыһ. уонна 25 тыһ. солкуобайдаах биир бириэмэлээх материальнай көмө оҥоһуллуута.

Бэсиһинэн, үлэтэ суохтары үөрэтиилэрин. Уопсайынан, оройуоҥҥа кадры бэлэмнээһиҥҥэ анаан оҥорон, ону кэлэр кэккэ сылларга былааннаныы ычыаты билигин кэмҥэ ордук наадалаах идэлэргэ үөрэтэрэин, специалистары идэлэрин улаарыһар курстарга ыытыы—бу барыта элбэх сыраны эрэйэр кэскиллээх дьыала. Манньык үлэ саҕаланна. Быстахтык ыллахха, «Амма—Даймонд» акционернай общество тэрилтэлэбититтэн сибээстэрин алмааһы чочуйааччы идэтигэр ычыаттары сүүмэрдээн үөрэттэрэ сылдьабыт.

Үлэтэ суох хаалыы—бу туспатыгар улахан кыһалҕа, ардыгар иэдээн да курдук көстүөн сөп. Онон маннык дьоҥҥо ордук тэрилтэлэр салайааччыларын өртүттэн болҕомто наада этэ. Штаты сарбыйыыга түбэһэн эбэтэр тэриллэ эстиитигэр үлэтэ суох хаалбыттарга икки-үс ыйдаах пособиелары тэрилтэлэр салайааччылара үлэһит уурайарыгар туттарар баҕарбат эбэхтэхтэрин кэмигэр төлөөбөккө, дьону уһуннук эрэйдиир түбэлтэлэрэ тахса турар. Холобур, Карл Маркс аатынан совхоз салалтата хаһаайыстыба үрэллиитигэр үлэтэ суох хаалбыт икки рабочайыгар пособиеларын харчы суох диэн ааттаан күн бүгүнүгэр диэри төлүү илик. Эбэтэр көһөрүү кыттыһаалахтарыгар эмиэ сокуонунан көрүллэр чэпчэтиилэр миэстэҕэ салайааччылар көһүүк сыһыаннарыттан көмпэр оҥоһуллубаттар, аккиратиһии, быһаарсыы эрэ кэнниттэн олоххо киириллэр. Дьоҥҥо итинник сыһыан түстаахтары төһөлөөх хомоторун, дьиҥэр, өйдүөх баар этэ.

Маны тэҥэ сорох тэрилтэлэр үлэлээх буолууну хааччыйыы фондугар аналлар үбү биһиги бэччитутугар уталыппакка киллэрэн иһиэхтээхтэрин быстааллар. Холобур, «Чэчир» кыра предприятие, санэпидстанция, лесоучит, Кытаанах орто оскуолата оройуон дьаһалтатын бу дьаһалын толорору баччаҕа диэри наадалаабылаах ааҕыт курдуктар.

Үлэлиэн хааччыйыы тула үөскүүр итинник, итиннэ да атын боппуруостары быһаарыыга бары да урата ыла эйиниэсэтээх, хардарыта ирдэһиилээх буолар быт наада.

Л. БАРАШКОВА,
үлэнэн хааччыйыы оройуоннааҕы киинин кылаабынай специалиһа.

Саха оскуолатын саҥардан сайыннарыы

Көрүүктэн ситим үөскүөхтүн

Ити барыта оҕо тэрилтэтигэр, оскуолаҕа үөрэтэр-иитэр оҕолорбутун сайыннарыыны сөптөөхтүк быһаарар, төһө кэскиллээхтик дьаһаабыттаан тутулуктаах. Онон дьиҥ сахалыы тылынаах оскуола көрүүттэн (концепциятыттан) саха көлүөнэтин сайыннарыы ситимэ үөскүөхтээх диэн саныыбын. Оччоҕо эрэ улуубут дэнэр үгүс омугу кытта таҥнэ хаамсыахпыт, чахчы сирдээх-уоттаах, бэйэлээх-дуоллаах омук быһыытынан атыттартан итэҕэһэ суох олоруохпут, өйбүт-санаабыт дьэнкэрэ.

Ычыаты норуотун уратытын тылыгар, сиэригэр, төрүт уус дьарыктарыгар уһуйуу—тыын соруктут. Итиннэн тэйитии төһөлөөх ычыат дьоммут дьылҕаларын сарбыйбыта буолуой? Киһи көмөннэрэ, кэлэйэрэ баар— ону барытын бүгүҥҥү эдэрчи дьонтон саҕалаан бэйэбит хох-нэм буолан, ууураах таһаарбыт ыыбыты үктээн олохсутуубут. Билигин үгүс оҕо тэриллээрэ, оскуолалар, бэл бүтүн оройуонунан ийэ эйгэҕэ эргиллэр бигэ быһаарыыны ылыыан суоту, уолу-кыыһы, дьиэлээх үлэ түмүктэрин көрдөрон, оҕону бэйэтэ туттаран-хаптаран, оҕор тороп уһуйуохтаахпыт. Ол иннигэр оскуола барыта бас билэр ходуһалаах, мачирэҥ сирдээх-уоттаах, көтөр, кыыл үөскүүр уулаах-тыалаах, үөрэнээр үлэлиир хаһаайыстыбалаах буоларын ситиһиэххэ. Үөрэтии төһө кыалларынан үлэ дьарыктыыттарынан ыытыллар эрэ буоллаҕына көдьүүстээх буоларын өйдүүргэ уолдьаста.

Уһаныы, цистэйин, ырыа-тойук, эти-сиини сайыннарыы ыһыахтардарын байылаабыт ийэ, аҕа, учуутал дьарыктыыр эрэ буоллаҕына дьоҕуру күүскэ сайыннарыы ситиһиллэр. Билигин бэйэтин кыайан харамнат, дьаһамнаат бүтүн көлүөнэ үөскээтэ. Нистэммэт, уһаммат, ынах эмиийин тутан көрботох, сылгыга сыстыбатах, илим үтэрин, туһах иитэри сатаабат, хаһыатар аҕаллары, телевизоры көрөллэрүнэн эрэ мунурданар аһылар-эбэлэр, аҕалар-ийэлэр

Саха норуота хас эмит үйэ устата ыытаннах, хабарыан олоҕу олорон кэлбитин, үрдүктүк киһилии сиэрин-майгытын, урата культуратын, кутун-сүрүн иһигэр кыбытаҕа. Онуук сүдү үөрүттээхиттээн кинин туттарарга кэнчээри ыччаты ыытыан наада, дьиҥ кырдьыгы билэргэ уһуйар кэм тирэҕи кэллэ. Аан дойдуга, киһи аймахха саха диэн омук баарын улахан омук кэтит көхсүгэр күлүктэнэн, кэ-бодо бэйэбит көрдөрөрбүт, хайдах сайдыахтаахпытын быһаарыныарбыт эрэйиллэр.

Айыыныылаах үлэҕэ турунуллар. Ол иһигэр биллигин даҕаны үөһэттэн оҥоһуу тохтооһут. Онтон бэйэбит оскуолабыт, бэйэ толоору көрдүк ситиминэн олохсутуу туох тал саҕаныахха, туох улаатыыхха?

Бастатан, киһи олох үлэ, айылҕа куйааннэргэр эрэ эллэһин күүскэ сайдар кыыхтааҕынан, оҕону кылааска хаайан олорон киниэхэ туох сүрүнүүбүтүн үөрэтэр улахан кодьууһа суох. Онон, ыйыгарбыт курдук оҕону айылҕаҕа, быһаарыыннара сылдьан оту-маһы, кыылы элбэхтэр. Оҕо оскуолаҕа бэйэтин көрүүгэр, дьаһаарга үөрэнэхтээх, дьиэлэригэр үөтүгэр тэнигэ үлэлиэхтээх. Оҕо кэргэнэ кэтэр таҥаһын, сиэмэҕин бэйэтэ оҥостор, оскуола дуоҕа астаныбыт аһын айыыра, оскуолатын суукара-сотоһо тоһолоох эл бэхэ ититэ.

Оҥоотугар үөрэх предметтэрин дьыл хайа кэмигэр, ханна үөрэтэри эрэ быһаарыллыахтааҕ. Быһата, сылы быһа соһоннобун үөрэтии толкуйдаан сөп буолла. Уруулуу үөрэх предметтэрин холбооһун уонна оҕо олус элиста, саҥа үөрэнигититтэн босхолонуу эрэйиллэр курдук. Билигин оҕо аҕыас кэрэтиттэн үрдүк үөрэҕи бүтэриэр диэри уксун бэйэтин үөлэнниэхтэрии эйгэтигэр сылдьарыттан сайдыыта быталлар, ыра сарбыллар. Онон араас саастаах оҕолор бииргэ түмсэн дьарыктаналлара, төһө кыылларыаан төрөппүттэрин аҕа саастаах дьоннору кытта алтыһаллара тарыллыан сөп этэ.

Мин санаабар, оҕону иитии, сайыннарыы сүнньүнэн үлэ киһитин, ийэ аҕы буолар дьону бэлэмниир хабааттыылаах буолуохтаах. Онуоха «Үрүҥ Уолан», «Кыыс Куо» үөрэхтэрэ оскуолаҕа үөрэтии эрэйэйтэ буоллалыгар биэтик эрэнэбин. Уол, кыыс, ол эбэтэр кэнэҕэски ийэ, аҕа буолуохтаах дьон, туту билиэхтээхтэрэ, көрүөхтээхтэрэ, сатыахтаахтара бу икки хайысхаҕын барыан сөп курдук. Ону тэҥэ оҕо дьоҕурунан, идэҕэ хабааттыыттан көрөн араас кылаастар, оскуолалар аһыллыахтара сөп. Ол курдук, билигин араас хайысхалардаах кылим оскуолалар элбиир соруктара турар.

Е. ВАСИЛЬЕВ,
Учууталлар идэлэрин үрдэтэр институт саха тылыгар уонна литератураҕа кабинетын сэбиэдиссэйэ.

Талааны сайыннарыы —бу үтүө сорук

Оройуоннааҕы кыраайы үөрэтэр музей иһинэн үлэлиир народнай студия норуот маастардарын түмэр, киһилэр үлэлэрин көрдүүр, ол туһунан дьоҥҥо-сэргэҕэ киэҥник кэпсиир соруктаах. Норуот маастардарын бастыҥ үлэлэрин музей бэйэтин фондатыгар атыылаһар, үйэтитэр.

Чурапчылар көмүстэн, мельхиортан, мастан, муостан, кыптан, о. д. а. матырыйааллартан оҥоһуллубут үлэлэрэ республикатааҕы, зоналааҕы, оройуоннааҕы араас быыстапкаларга туруоруллаллар. Холобур, «Саха таҥаһа» диэн республикаҕа аан бастаан ыытыллыбыт научнай семинарга уонна онно сөп түбэһиннэрэн тэриллибит конкурска биһиги маастардарбыт үлэлэрэ дьоһуннаах сыаналаныы ылбыттарын туһунан хаһыаттарга суруйа туралла.

Музей уонна народнай студия бу үтүөкэннээх дьыаланы салгыы сайыннарар былааннаахтар.

Маастардар дьоҕурдарын атыттарга тиэрдиигэ, эдэрдэри үөрэтиигэ элбэх сыра барар. Аҕыйах хонуктааҕыта Дириҥнээҕи Культура дьиэтигэр ССРС культуратын туйгуна, методист-учуутал, Саха Республикатын народнай маастара, художник К. К. Колесов айар үлэтигэр анаммыт быыстапка буолан ааста. Ким Колесович норуот маастарынан Саха сиригэр киэҥник биллэр. Кини үлэлэрэ дойду улахан куораттарыгар тиһэх араас быыстапкаларга көрдөрүллүбүттэрэ. Олортон бастыҥнара оройуоннааҕы кыраайы үөрэтэр музей кыһыл көмүс фондугар уурулла тураллар.

Карачаабиллэкэ, баай, киһи, мастан, муостан, туйаттан бэртээхэй оҥоһуктары дьүһүйэр туһах хатарааччылардаах. Үөрэнит оҕолоро үрдүк, анал орто үөрэҕи бүтэрэн художественнай маастарга, ону тэҥэ оскуолаларга уруһуй уонна черчение учууталларынан үлэлии сылдьаллар.

Бу ый эргэтигэр музейга норуот маастардара Пиинигэр дьиэ кэргэн быыстапкалара көрдөрүллүөҕэ. Оттон билигин «Олоҥхо дойдута Чурапчы» быыстапка көрдөрүллэр.

Сэтинньи 10 күнүгэр музей уонна народнай студия үлэһиттэрэ биһиги оройуоммутугар буолан ааспыт саха тылын уонна литературатын учууталларын республикатааҕы курстарын кыттыылаахтарын кытта көрсүһүү тэрийдилэр. Онно ыалдьыттарга оройуон культуратын билиниилэр, оройуон уус тарбахтаахтара оҥорбут сорох үлэлэрин, о. д. а. көрдөрдүлэр.

Былыргы норуот маастардара Акулина Ильинична Ноговицына, Марфа Алексеевна Шадрина уонна народнай студия үлэһитэ Амталена Ипатьевна Барашкова куруһуоктары үлэлэтиитэрэ. Быйыл ол куруһуоктар үлэлэрин салгыыр баҕалаахпыт. Онон саха омук төрүт культуратын сайыннарыыга кыттыан, күүс-көмө буолуон баҕалаахтары музейга кэлэ сылдьыҥ, биһиги үлэбититтэр кыттыҥ, дьоҕургутун сайыннарыҥ, үөрэниэ диэн ыҥырабыт. Баҕалаахтары оройуоммут биллэр маастардара үөрэтиэхтэрэ. Бита 30 солкуобай усунуостаах. Маны даҕатан эттэххэ, куруһуок салайааччыларттан биирдэстэригэр А. И. Ноговицынаҕа быйыл бэс ыйыгар «Саха Республикатын народнай маастара» аат иҥэриллибитэ. Былыргы киһиэхэ үөрүммиттэр билигин хаһыы-үйэҕэ бэйэлэрэ айар, инстэнэр буолуулар.

И. КАНДИНСКАЙ.

Хонуугa—бары кыргыттар

Московскай уобалас. Сыл ахсын үүнүү хомуура саҕаланнар эрэ колхозтаахтарга байыаннай дьон көмөлөһө кэлэллэрэ үгэскэ кубулуйбута ыраатта, онон ким да дьиибэргээбэт. Ступинскай оройуоннааҕы «Жилевскай» совхозка даҕаны оннук. Быйыл күһүн хортуоппуйу хостооһуҥҥа, сүбүөкүлэни, редьканы хомуйууга кэнэҕэски прапорщиктар үлэлээтилэр. Домодедовскайдааҕы прапорщиктар оскуолаларыгар үөрэнэр кыргыттар хортуоппуйу, оҕуруот астарын хомуйууга даҕаны түргэнник, байыаннайдыы хоп-дьап курдук туттулларын итэҕэттилэр.

Снимокка: бэйэ командирын кытары.

В. Веленгурин фотота. (РИТА—ССТА).

Соловьев орто оскуолата 60 сааһын туолла

Кэрэҕэ, сырдыкка угуйар

Октябрьскай революция кэнниэ Мырылаҕа тарбахха баттанар аҕыйах үөрэхтээх киһи баара. Революция кэнниттэн даҕаны Сулҕаччы, Чэриэх, Чурапчы оскуолаларыгар уонтан эрэ таҕса киһи үөрэммитэ биллэр.

Мырылаҕа бастакы ликбез 1925 сыллаахха аһыллыбыта, сэбиэдиссэйинэн Андрей Андреевич Саввин үлэлээбитэ. Ити кэмҥэ нэһилиэк сүүрбэттэн таҕса оҕото ааҕарга, суруйарга үөрэммиттэрэ, кинилэр оскуола түөрт кылааһын үөрэнэн бүтэрэн үөрэх бастакы кэрдиискэтин аастыттара. 1926—1928 сс. Мирон Попов диэн киһи дьиэтигэр үлэлээбит оскуолаҕа Илья Пинигин учууталлаабыта.

Нэһилиэк олохтоохторун күүһүнэн 1932 сыллаахха сэбэс саҥа оскуола дьиэтэ тутуллан үлэҕэ киирбитэ. Нэһилиэккэ туспа оскуола дьиэтэ баар буолбута, маннан ыла Мырыла ыччатын үөрэтии олохтоохтук, утумнаахтык саҕаламмыта.

Мырыла оскуолатыгар 1924 сылтан 1992 сылга диэри кэмҥэ 170-тан таҕса учуутал ыччаты иитиигэ-үөрэтиигэ үлэлээтилэр. Кинилэртэн Саха Республикатын үтүөлээх учууталата Яков Гаврильевич Павловы, Алексей Спиридонович Бродниковы, Роман Христофорович Кривошапкины, Семен Дмитриевич Егоровы, Наум Трифонович Слепцову, Петр Семенович Сыромятниковы уо. д. а. истиҥ махталынан ахтабыт. Мырыла оскуолатын үөрэнэн бүтэрбит, кэлин норуот хаһаайыстыбатын араас салааларыгар айымньылаахтык, ситиһиилээхтик үлэлээбит уонна үлэлии сылдьар уруккү үөрэнээччилэрбит М. Н. Сибиряков, И. П. Васильев, Ф. Д. Кронников, В. П. Аргунова, М. Н. Сергеева, П. Н. Банна уо. д. а. ааттарынан киэн туттабыт.

1949 сыллаахха аан бастаан бэһис кылаас аһыллыбыта. 1964 сыллаахха оскуола сэттэ кылаастанан үөрэнэр оҕо ахсаана элбээн, саҥа оскуола тутуллара наада буолбута. 1968 сыллаахха оҕолорбут билиҥҥи үөрэнэр оскуолаларын дьиэтэ тутуллан аҕыс кылаастаах оскуола аһыллыбыта.

Билиҥҥи Мырыла орто оскуолата 150 үөрэнээччилээх. Кинилэри анал орто уонна үрдүк үөрэхтээх 28 учуутал үөрэтэр. Саҥа бастакы сүһүөх (начальнай) оскуола дьиэтэ тутуллан үөрэнэр миэстэ балачча кэҥээтэ.

Оскуола материальнай-техническэй базатын бөҕөргөтө сатыыбыт. Кабинеттар бары наадалаах оборудованиенан хааччылыннылар, компьютернай кылаас, спортивнай тренажердар баар буоллулар.

Учууталларга анаан 4 квартиралаах уопсай дьиэ тутулунна. Онуоха уруккү «Мындаҕаайы» совхоз директора В. П. Чичкгинаров, отделение управляющайа М. Д. Николаев, старшай прораб Д. Г. Батарин, сельсовет председателэ Д. Н. Собакин улахан өйөбүл буоллулар.

Аасыт үөрэх дьылыттан билиҥҥи оскуолабыт үөрэх күнүн икки аҥы арааран үлэлиир. Күн бастакы аҥарыгар—предметтэр, эбиэттэн кэнниэ—туспа режиминэн 20 куруһуок, секция. Манна үөрэнээччилэр бэйэлэрэ талан ылбыт куруһуоктарыгар дьарыктаналлар. Ити курдук кинилэри кэлин идэни талалларыгар эрдэттэн бэлэмниргэ дьулуһабыт. Бу хайысханан үлэ саҕаламмыта иккис сылыгар барда, онон түмүктэри оҥорор эрдэ.

60 сыллаах юбилейын бэлиэтиир Мырыла орто оскуолатын коллектива саха оскуолатын концепциятын олоххо киллэриигэ бары кыаҕын, дьоҕурун ууруо.

Д. ПАВЛОВ,
оскуола директора.

Сыал—биир, ньымабыт—араас

САХА оскуолатын концепциятын олоххо киллэриинэн оройуон оскуолаларыгар үөрэтэр-иитэр үлэҕэ уларыйыылар киирэллэр. Хас биирдии оскуола бэйэтин сирэйин, үгэстэрин булуохтаах, саха төрүт культурата, сиэрэ-туома оскуола нөҥүө киирэр.

Соловьев оскуолата эмиэ саҥалыы хайысханан үлэлиир. Мөрүөн оҕонньор балаҕаныттан саҕалаан үлэлээбит оскуола компьютернай кылаастанна. Билиҥҥи оскуолалар бэйэлэрин туспа суолларын-иистэрин көрдөөн булар-га, итиэнэ үлэлииргэ дьулуһаллар. Хас биирдии оскуола педагогическай коллектив уруккү курдук биир халыыптаах программанан үөрэммэккэ, иҥиирэ оҕолор курдук үтүктүспэккэ оҕону иитии-үөрэтии кэскиллээх суолугар туруннулар.

Сир-дойду эрэ уратылаах буолбатаҕын кэриэтэ, оскуолалар ньымалара эмиэ тус-туһунаннарын бэлиэтэмтэҕэ ылыахтаахпыт, ону иитэр-үөрэтэр үлэҕэ табыгастаахтык дьүөрэлиэхтээхпит.

Соловьев орто оскуолатыгар директоры үөрэх чааһыгар солбуйааччы Афанасий Константинович Матвеев көҕүлээһининэн үөрэнээччи саҥаатын, баҕатын учуоттаан үөрэх процеһын тэрийии саҕаламмыта. 1991—1992 сс. үөрэх дьылыттан оскуола экспериментальнай хайысхалаах үөрэтии систематыгар киирбитэ.

Оскуола иитэр-үөрэтэр үлэтин түмүгэ тута буолбакка, үөрэнээччи оскуоланы бүтэрбитин, киһи быһыытынан сиппитин-хоппутун кэнниэ таайар, биллэр диилэрэ кырдьык.

Н. СИБИРЯКОВ,
үөрэх оройуоннааҕы управлениетын инспектора.

Көмүс ньээкэ уйабыт

Мырылаҕа 1954—1955 сс. үөрэх дьылыгар начальнай оскуоланы бүтэрбитим.

Аан бастаан оскуолаҕа үөрэнэ кэлбит күммүн бу баардыы өйдүүбүн. Ийэм дьүөгэтин Сэдүөрэни көрдөһөн миэхэ оскуолаҕа кэтэрбэр сибэкки ойуулаах былаатчыйа тиктэрбитэ. Сарыы түүппүлэлээх, саҥа синдэс былаатчыйалаах эбэм эмээхсиҥҥэ арыаллатан Таастаах диэн сиртэн оскуолаҕа кэлбиппит.

Оскуолаҕа үөрэнэр кэммитигэр мэлдьи уопсай ааҕыылар буолуталыылларын өйдүүбүн. «Васек Трубачев уонна кини доҕотторо», «Витя Малеев оскуолаҕа уонна дьиэтигэр» диэн кинигэлэри олус сөбүлээн истэр этибит.

Билиҥҥи оскуолабытыгар соҕурууттан кэлбит эдэркээн нуучча кыыһа өр кэмҥэ учууталлаабыта. Кэлин кэргэн тахсан Дьокуускайга көһөн барбыта. Нина Андреевна Каретнина диэн этэ.

Саҥа дьыл бырааһынньыга оҕо аймахха үгүс үөрүүнү аҕалара. Хороводтуурбут, маскарад оҥостон кэтэрбит. Онно Гаврил Иванович Егоров—Биилин кэлэн харыйа туһунан хоһоон ааҕарын өйдүүбүн.

Кыһыныы оскуолабыт көрүдүөрүгэр переменаларга ыллыырбыт, үҥкүүлүүрбүт.

Үөрэммит оскуолам 60 сыллаах юбилейынан бары үөрэммит, үлэлээбит дьоннору иһ сүрэхпиттэн эҕэрдэлиибин.

Оонньоон ааспыт
Оҕо саастыт,
Элэс тыммыт
Эдэр кэммит
Эрэннилээх туоһута
Ол кэмнээҕи
Үөрэммит сылларбыт
Чуораанныы чугдааран
ааспыттар.
Хатыҥ чараҥ быыһынан,
Аммаа күөх кытылынан,
Уол оҕо дохсун
күлүүтүнэн,
Кыыс оҕо чуор
куолаһынан
Кэлэр да кэмнэргэ,
Үүнэр да үйэҕэ
Кэнчээри ыччаты
Кэрэҕэ угуйар
Көмүс ньээкэ уйа буолан
Үүнэ-чэчирии тураргар!

Е. Е. ПОПОВА,
оскуола уруккү үөрэнээччитэ, учуутал.

ОСКУОЛАБАР

Алта уон саастаах киһини
Кырдьаҕас, кырдьыбыт
дииллэр,
Алта уон саастаах
оскуоланы
Кырдьаҕас диэллэр дуо
эмиэ?
Ахтар, саныыр оскуолабыт
Кырдьаҕас буолуоҥ
сатаммат.
Аанын аһан сылын ахсын
Киирэллэр эбээт
бу дьиэҕэ
Алта саастаах
кырачааннар
Кинигэ, тэтэрээт
тутуурдаах
Ахсаан, буукуба үөрэтэ.
Ахтар саныыр оскуолабыт
Кырдьаҕас буолуоҥ
сатаммат.

Эльвира КИРИЛЛИНА,
оскуола 1992 с. выпускницата.

Куруук ахта-саныы сылдьабын

Мин Мырыла оскуолатыгар начальнай кылаастарга үөрэммитим. Бииргэ үөрэммит оҕолорбуттан кэлин Д. Ф. Илларионов, С. О. Теплоухов летчик буолбуттара. Билиҥҥи үөрэнээччилэр бары убаастыыр, ытыктыыр учууталбыт П. М. Васильев үөрэтэрэ. Салгыы Мындаҕаайыга үөрэммитим. Сэрии ыар сыллара туралларынан, үөрэнэргэ усулуобуйа билиҥҥигэ холоонноох буолуо дуо?

1955 сыллаахха Чурапчытааҕы педагогическай училищены бүтэрэн баран хоту Саккырыыр оройуонугар Бааттаҕай Алыыта диэн сиргэ ананыммытым. Онно түөрт сыл начальнай кылаас учууталынан үлэлээбитим. 1959 сыллаахха дойдубар Мырылаҕа кэлбитим уонна бу оскуолаҕа эмиэ начальнай кылаастарга учууталлаабытым. Дойдум Мырыла оскуолатыгар үлэлээбит сылларбын сүрдээх күндүтүк саныыбын, куруук ахта-саныы сылдьабын. Үөрэммит, үлэлээбит оскуолам 60 сыллаах юбилейынан эдэр биир идэлээхтэрбэр үүнэр кэлүөхтэрин иитии-үөрэтии чэлчэкитэ суох сыралаах, кэскиллээх үлэтигэр саҥа ситиһиилэри, үөрүүнү баҕарабын.

М. К. СОБАКИНА.

СЭМЭЙ КЫЛААТЫМ БААР

Мин Мырылаҕа 1942—1946 сс. начальнай кылаас учууталынан үлэлээбитим. Оччолорго оскуолабыт сэбиэдиссэйэ Иван Иванович Спиридонов этэ. Ити кэмҥэ сэрии, уот-кураан сыллар буолан үлэлиир, олорор усулуобуйа ыарахан этэ. Ол да буоллар саҥаабытын түһэрбэт буоларбыт. Оччотооҕу оҕолор билиитэ-көрүүтэ дьулуурдара, көрсүөлэрэ-сэмэйдэрэ үөрэтэр киһиэкэ улахан өйөбүл этэ. Ити сылларга I—III кылаастарга үөрэппит оҕолорум кэлин дьоҥҥо-сэргэҕэ туһалаах үтүө дьон буола үүммүттэригэр мин сэмэй кылаатым эмиэ баар эбит диэн саныыбын.

П. С. БОРИСОВА,
педагогическай үлэ ветерана.

Дьокуускай.

КҮЛЭН-ООННЬООН, АЙДААРСАН

Билиҥҥи, эмдэй-сэмдэй 18 кырачаан дьон, 1983 с. балаҕан ыйын 1 күнүгэр суумка тутуурдаах, саҥа школьнай формалаах аан маҥнай оскуолаҕа кэлбиппит. Маҥнайгы учууталбыт Татьяна Васильевна Федорова билиҥҥиннэ сүрдээх истиҥник-айаҕастык көрсүбүтэ. Сырдык, ыраас кылааска киллэрэн паарталарга олордубута. Мантан ыла ааҕарга, суруйарга үөрэнэн барбыппыт.

Онтон ыла дьыл-хонук ыллыбыкка да ааста. Бу сылларга умнуллубат наһаа бэлиэ түгэннэр аҕыйаҕа суохтар. Холобур, III кылааска үөрэнэ сылдьаммыт учууталбыт М. Г. Кожурова тэрийиитинэн оскуолабытыгар Саҥа дьыллааҕы бырааһынньыкка А. Толстой «Буратино» остуоруйатын инсценировкалаан оонньоон көрдөрбүппүтүн бука бары сөбүлээбиттэрэ. Маскарадка бастакы миэстэҕэ тахсан тордуйах бириэмийэлэммиппит.

Арыый улааппыппыт кэннэ «Үүнүү» бырааһынньыгар кылаастарынан оскуол киэргэтиитигэр конкурс ыытыллыбытын өйдүүбүн. Онно саамай үчүгэй уонна үгүс астаах үөлээх буолан билиҥҥи кылааспыт бастаан тахсыбыта. Ити курдук оскуола үйэтин ыытыллар бары дьаһалларга кырабытыттан активнайдык кыттарбыт. Биир ыал оҕолорун кэриэтэ улаатан испиппит. VIII кылааһы бүтэрээхпитигэр диэри элбэх учуутал кылаас салайааччытынан үлэлээбиттэрэ. Онтон IX кылааска үөрэнэрбитигэр кылааспыт салайааччытынан А. С. Матвеева кэлбитэ. Учууталбытын олус истиҥник саныыбыт. Мэлдьи билиҥҥи ортобутугар сылдьар.

Саас ахсын Тэйэр Хайаҕа, төрөөбүт-үөскээбит Аммабыт кытылыгар оонньоон-көрүлээн, сынньанан кэлэбит. Оттон үөрэхпит түмүктэммитин кэннэ 3-4 хонуктаах походка сылдьабыт. Сайыҥҥы каникулбутугар бары бииргэ үлэлии сатыыбыт.

Билиҥҥи XI кылааска 15 киһи буолан үөрэнэбит. Оскуолабыт 60 сылын бэлиэтиир юбилейнай сылын выпускниктара буоларбытынан наһаа киэн туттабыт.

Аны аҕыйах ыйынан тиийэх чуораан чугдаарыа. Үөрүү-көтүү, эмиэ да курус санаа аргыстаах оскуолатааҕы сылларбытын кытта араххар күннэрбит кэлиэхтэрэ. Инникибитигэр—уустук олох. Бары тус-туспа бэйэбит суолбутун тобула сатыахпыт. Хаһан да умнуохпут суоҕа оҕо саастыт көрдөөх-нардаах сылларын, оскуолабытын, үөрэппит учууталларбытын.

Вера ТИТОВА,
XI кылаас үөрэнээччитэ,
С. А. Новгородов аатынан бириэмийэ лауреата.

Эҕэрдэлиибит!

Күнду Иван Иванович ЕРМОЛАЕВ, эйигин 60 сааскын туолар юбилейгынан итиэтик, истиҥник эҕэрдэлиибит. Баҕарабыт үчүгэй доруобуйаны, уһун дьоллоох олоҕу.

Болтоҥоттон Слепцовтар, Чурапчыттан Кириллиннэр, Макаровтар, Турантаевтар, Захаровтар, Дьокуускайтан Егоровтар, Никифоровтар.

360 сыл чиэһигэр— кыһыл көмүс манньыаттар

Саха сирэ Россия государствотын састаабыгар киирбитэ 360 сылын чиэһигэр тута сөрөөн турар иккиэ—25 уонна 50 солкуобай усулуобунай көмүннэллээх — ойдобүнньүк кыһыл көмүс манньыат таһаарылынна. Бастакыта кыһыл көмүс манньыата, иккиһэ дьагара урацилаахтар. Рыногка сыаналара, ол иһигэр долларынан сыаналара, өссө сөп түбэһиннэрэн быһаарыллар.

Манньыаттар эскиэтиһигэр Россия уонна Саха сирин символикалара — хаар барааҥа уонна мамонт — туһаныллыбыттар. Манньыаттар Москваҕа уонна Санкт-Петербурга оҥоһуллаллар.

Күнду металларга республикатааҕы комитет иһитиннэриитин, Саха сиригэр манньыаттар бастакы партиялара бу дьыл ахсынньытыгар кэлиэҕэ.

СИА.

СЫННЬАНА ОЛОРОН ТОЛКУЙДАА

Син атын спорт көрүҥнэрин курдук, дуобат оонньуута иһинэн тардар, умсугутар уратылардаах.

Омос көрдөххө, аҕыйах харах (32) курдук да баччааҥҥа диэри икки атах таах мындыр өйө бу аҕыйах харах иистэлиҥин аатын суоттаан бүтэрбитэ биллибэт, иһиллибэт. Ол да иһин дуобат тумарык толооннутар олус соһуччу түгэннэр, оонньооччулары үөрдэр да, хомотор да түбэлтэлэр аҕыйаҕа суохтук буолуталлыылар.

Мин сынчах дуобаты таптааччыларга дуобат дуоскатыгар буолбут үс түбэлтэни билиһиннэриэхпин баҕарабын. Киһи үксэ сөчөө итэҕэйиэ суоҕа дуобакка икки хаамыылаах хотторуу баар диэтэхҕэ.

Бу түбэлтэ 1906 сыллаахха очкотооҕу Петербург куоракка олорбут биллиилээх дуобатчыт В. Филиппов уонна Москваҕа олорбут, кэлиники ССРС хас да төгүллээх чемпиона буолбут А. Медков сурукайсан оонньуур партияларыгар тахсыбыта.

Үрүҥнэринэн оонньообут В. Филиппов А. Медков иккис хаамыытын кэнниттэн: «Бу партияҕа хоттор, мантан салгыы хотторуу»,—диэн баран балаһыанньатын анализтаан ыыппыт.

Ол маннык буолбут:
1. ав4 ва5
2. ед4 де5?
3. фе3!

Үрүҥнэр хайыы-үйэҕэ салгыы боростуой барыстанар балаһыанньаҕа ылыылар. Салгыы анализҕа маннык:
3. ...ед4

Атын да хаамыылар үчүгэйэ суохтар:
4. ва4 де7 (эбэтэр св4)
5. еф4 св3
6. вс3 дв3
7. ас1

Уонна хараллар ханна да түгүн боростуой кочоотуллар. Үрүҥнэр салгыы таба оонньоотохторуна хотоллор.

В. Филиппов аатынан дуобакка «Филиппов оонньуута» диэн дебют баар.

Үксүгэр комбинация партия дьылҕатын быһаарар. Уһулуччу үчүгэй комбинацияны Союз биир чемпионатыгар хараларынан оонньообут Матасов Харынновы утары оҥорбут. Партия саҕаланыыта маннык буолбут:
1. жф4 фе5
2. еф4 еж3
3. һф4 жф6
4. де3 вс5
5. сд4 зв6
6. ед2

Омос көрдөххө, сөчөө мөлтөх суох хаамыы курдук. Ол гынан баран үрүҥнэр итэ хаамыылара кэнниттэн хараллар аҕыс боростуойу сиэртибэлээн баран комбинация оҥорон кыайыыны ситиһэллэр. Ону биһиги, аҕаачылар, бэйэҕит таһаарыаххыт диин саныыбын.

Оонньуу ортотугар эбэтэр бүтүүтүгэр соһуччу түгэннэр аҕыйаҕа суохтук буолаччылар. Элбэхтэн биир түгэн:
үрүҥнэр: а3.5. в4, һ4
хараллар: а7, с7, д4, һ8

Бу балаһыанньаҕа үрүҥнэр саҕалыыллар уонна хотуохтара дуо диэн ыйытыы ыйааҥа бариллибэтэ. Ким да хотторуон баҕарбат ээ. Хараларынан эмиэ.

Түмүккэ иниикитин биһиги «Саҥа олохпутугар» оройуоннааҕы дуобат федерациятын таҥаһиитиилэр «Дуобат мунньуга» аһыллан дуобаты таптааччылары, аҕаачылары сэҥээриилэрин, көрдөхсөтүн диэн эрэнэбин.

Ю. ПОПОВ.

«Маарыкчаан ыччаттара» литературнай түмсүү уонна киин библиотека «Алгыс» литературнай-музыкальнай салоннарын малдьытынан республика национальнай спордун маастара, «Саха сирин литератора» ассоциация чилиэнэ, Дириҥ орто оскуолатын учуутала Д. Д. Эверстов буолла. Салон уочараттаах занятиета киин оройуоннааҕы типографияҕа быйыл бэчээттэммит тахсыбыт «Төрүт буортан төлкөлөөн...» диэн кинигэтин бастакы чааһын презентациятыгар ананна.

Спорт бастыҥ пропагандиһа

—Урукку ортугар Дмитрий Дмитриевич Егор Неймоховтыын ССРС, РСФСР уонна Саха АССР үтүөлээх тренерэ Д. П. Коркин туһунан «Түстүүгэ анаммыт олох» диэн кинигэни уонна «Богатыри из Чурапчи» диэн брошюраны бэчээттэтэн турар. Оттон быйыл биһиги оройуоммутугар ыытыллыбыт тыа сиринээҕи IV спортивнай оонньууларга көрсө «Төрүт буортан төлкөлөөн...» диэн кинигэтин маҥнайгы түһүмэҕин таһаартаран бэртээхэй бэлэҕи оҥордо,— диэн тылларынан аста занятиены библиотекарь Н. Г. Захарова.

Кырдьык, автор сүүрбэччэ сыллаах үлэтин түмүгэ буолбут бу үлэтэ дьоһуннаах. Манна оройуон спортивнай тэриллиитин 60 сыллаах олоҕо, ситиһиилэрэ сиһилии сырдатыллар, Чурапчы чулуу спортсменнарын, спорду тэрийээччилэрин туһунан киэҥник кэпсэнэр.

—Мин бу кинигэм тахсыытыгар биһиги улуу тренербит Дмитрий Петрович Коркиҥҥа махтанабын. Кини алын уон алта сыл устата доҕордоһуубар, киин спорду суруйуубар быһааннаах сабыдыаллаах үтүө сүбэтигэр,—диэн бэйэтин этиитигэр Дмитрий Дмитриевич.—Олоҕум спорка аналла: күрэхтэһээччи уонна сырдатааччы быһыытынан. Периодическай бэчээккэ спорду утумнаахтык суруйуум үйэ чиэһирэ кэмигэ чугаһаан эрэр.

Ааҕар саалаҕа иһэ толору. Манна спорду тэрийээччилэр, таптааччылары сэргэ, бу күннэргэ оройуоҥҥа ыытыллыбыт саха тылын учууталларын республикатааҕы курстарын кыттыылаахтара, атын да малдьыттарбыт кэлбиттэр. Оҕон кинигэни ырыта кизинии барда. Онуоха кэпсэтиини Российскай Федерация Суруйааччыларын союһун чилиэнэ, журналист С. А. Попов—Самоп Тумат саҕалаата. Кини автор бу кинигэтин суруйарыгар уһуннук бэлэмнэммитин, матырыйаал хомуйуутун, спорду тэрийиитэ биһиэхэ дьоһуннаах коллективнай үлэ, сыра барарын, ол биир холобуругар бу кинигэ таһаарыллыытыгар автор тэкэ оройуон дьаһалтатын, физкультура уонна спорт управлениетын, типография уонна биирдиилээн дьон холбоһуктаах кыһамньылара уурулубутун бэлиэтээтэ. Саха сирин Суруйааччыларын союһун литературнай фондун директора, суруйааччы, республикабыт Үрдүкү Сэбиэтин депутата В. Е. Васильев— Харысхал: «Дмитрий Эверстов—Дириҥнээҕи бэчээккэ спортивнай матырыйааллары уонна уус-уран айымньыларын күөттэн, кэрэхсэн ааҕабын. Кини спорду олох оҥостубут киһи. Суруйааччы буолуон диэн баҕалаах кыһыы,—диэтэ.

Чурапчы орто оскуолатын завуча П. Н. Калачев кинигэ сахалыы баай тылынан, ылыннарыылаахтык, итэҕэтиилээхтик суруллубутугар тохтоото, оҕону, үүнэр ыччаты кинигэ улахан суолталааҕык, үтүө оҥорорун бэлиэтээтэ уонна бу үлэтин салгыырыгар баҕарда.

—Дмитрий Дмитриевич биһиги, спортсменнар, баар-суох киһибит, спорду бастыҥ пропагандалааччыбыт,— диэтэ оройуон дьаһалтатын физкультураҕа уонна спорка управлениетын начальнига Е. В. Пудов.

—Оройуоммутун албан ааттаабыт Д. П. Коркины, спорт төлөннөөх тэрийээччитэ А. К. Софронову, чулуу спортсменнарбытын бэртээхэй кинигэ суруйан үйэтитиитэ махталлаах. Кинигэ сүҥкэн иктэр суолталаах.

«Урут,—диэтэ этиитин салгыы Егор Васильевич, —оройуон бэйэтин олоҕуттан түгү эмэ бэчээттэтэн таһаартарааары гыннаҕына бэйэни арбаныыга (местничествоҕа) күтүрээнэрэ, хаачахтаналара. Олохпут уларыйан ол туоратыллан, маннык кинигэлэр аҕалачылар иллиэлэригэр тиийэн эрэллэрэ үөрүүлээх. Дмитрий Дмитриевич кинигэтин иккис түһүмэҕэр үлэлиэн наада». Оройуон спортивнай салайааччыта алтыс тыллаан авторга саха быһаҕын бэлэхтээбинэ көхтөөх ытыс тыаһынан көрсүллүннэ.

Республикатааҕы Учууталлар идэлэрин үрдэтэр институт саха тылын кабинетын сэбиэдиссэйэ Е. К. Васильев Д. Д. Эверстовы—Дириҥнэйин биир дойдулаахтара Саха сирин суруйааччыта аакка түһэрэрин көрдөллөрүгэр баҕа санаатын этэ. Бу институт методиһа В. Р. Шишигина Дмитрий Дмитриевичкэ истиҥ-иһирэх тыллары китта салалтатын Махтал суругун туттарда.

Кэпсэтии кэҥээн иһэ. Педагогическай үлэ ветерана М. Г. Пермякова «Бөҕөстөр, бөһүйдар...— бу саха темата, обугэлэр биттигэр тиэрдэр. Оҕон автор бу кинигэтэ хаһан даҕаны кэрэхсэнэ, бииһирэнэ туруоҕа, үйэлээх буолуоҕа» диэтэ итиэнин Дмитрий Дмитриевич дьонтон үһүгэйиҥ булан ылан ону дьоҥҥо кэп сиир кэрэ үгэстээҕин, үтүөнү эрэ оҥорор баҕалааҕын, эдэр дьону айар үлэ алыбар уһуйарын саастаах киһи быһыытынан сайа этэн хайҕаата. Оттон норуот үөрэҕириитин управлениетын саха тылыгар методиһа М. С. Винокурова үөрэтэр матырыйааллбытыгар үтүө кэмиэх көмө буолар кинигэни суруйдуҥ, эйигиттэн өссө да үгүһү-элбэҕи күүтэбит, хомус курдук дьүрүҥүйэ тур диэн туран хомуһу бэлэх биэрбитэ суруйар-айар киһиэхэ төһүлээх күнду, долгутуулаах буолуоҕай!

Бу киэһэ биһиэрив ырыаһыттарбыт Матрена Васильева, Василий Кузьмин Дмитрий Дириҥскэй тылларыгар айыллыбыт ырыалары өрө көтөҕүллэн толордулар. Автор элбах хоһооннорo ааҕылыннылар, кинигэтэ атыыланна.

С. ДАНИЛОВ.

ТУНИСКА БАРЫАХТАРА

ЫТЫК КҮОЛ. Оҕолор уонна ыччаттар аан дойдутааҕы фестиваларыгар кытта (6, дьахсынньыга) «Дружба» оҕо үҥкүүтүн ансамбла барыа. Итиг быраабы киин Саха сирэ Россия састаабыгар киирбитэ 360 сылын үөрүүтүгэр-көтүүтүгэр кыттыытынан ылбыта.

Семен НЕУСТРОЕВ (СИА).

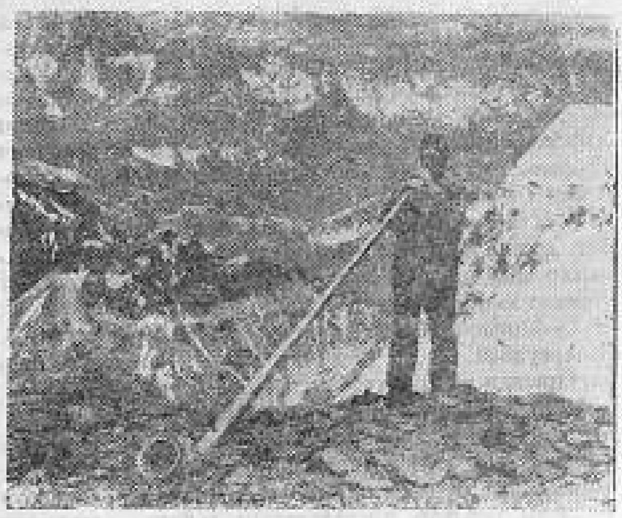

Швейцарес Крис Фостер хайаҕа ыттарыгар хейаан да «Альпийскай рожогун» ылааччы. Чыпчаал ылылыннаҕына уочараттаах кыайыытын итп народнай инструменнга оонньоон иһитиннэрэр.

Снимокка: Крис Фостер уон сыллаах дьулуһуута олоххо киирбитин Аконгуа хайаҕа, американскай Андылар саамай үрдүк чыпчаалларыгар, тахсыытын «Альпийскай рожогунан» иһитиннэрэр.

Кестон—РИТА—ССТА фотота.

АТАСТАҺАБЫН Саҥа маҕан кырса ушанкабы 25 аҥдаатар тириитигэр. Тел.: 21-532.

Таптыыр оҕобут, кэргэним, аҕам оройуоннааҕы ветстанция завхоһа

СМИРНИКОВ Ной Семенович

хомолтолоохтук өлбүтүн, дириҥник курутуйан туран, барыы биирдэ үлэлээбиттэригэр, доҕотторугар, табаарыстарыгар биллэрэбит.

Ийэтэ, аҕата, кэргэнэ, оҕото.

Смирников Ной Семенович хомолтолоохтук өлбүтүнэн ийэтигэр, аҕатыгар, кэргэнигэр, оҕотугар дириҥ кутурҕаннарын тиэрдэллэр:

—кэргэнигэр оройуоннааҕы «Саҥа олох» хаһыат редакциятын отделын сэбиэдиссэйигэр Смирникова Светлана Семеновнаҕа редакция коллектива;

—ветстанция коллектива;

—кэргэнигэр Смирникова Светлана Семеновнаҕа оройуоннааҕы типография коллектива;

—урут үлэлээбит тэрилтэтин—«Агропромстрой» МПМК-тын коллектива;

—Чурапчыттан, Дьокуускайтан Светлана Семеновна биирдэ үөрэммит табаарыстара.

Биирдэ үөрэммит табаарыспытыгар Кузьмин Гаврил Гаврильевичка таптыыр ийэтэ

КУЗЬМИНА Аграфена Васильевна

өлбүтүнэн дириҥ кутурҕаммытын тиэрдэбит.

Редактор П. И. ПОПОВ.

НАШ АДРЕС: 678700, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а». ТЕЛЕФОНЫ: редактор—21-332, отделы—21-265, общий—21-505.

Учредители (соучредители) газеты «Саҥа олох»—Министерство печати и массовой информации Республики Саха (Якутия), Редакция, Местная администрация района, Районный Совет народных депутатов. Газета издается на якутском языке, выходит по вторникам, четвергам и субботам. Индекс газеты 54967. Объем—1 усл. печ. лист. Тираж—3384

ЗАКАЗ № 141. Чурапчинская районная типография Мининформпечати Республики Саха (Якутия). с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а»